

Üsküdar'ın Kent İmgeleri Bağlamında Okunabilirliği

Legibility of Üsküdar in the Context of Urban Images

Mücella Ateş¹

öz

Kentsel mekânın okunması ve kullanıcıların zihninde oluşan yansımalarının belirlenmesi, mekân- kullanıcı ilişkilerinin tanımlanmasına yönelik çözümler ortaya konulması ve tasarım çalışmaları bakımından önemlidir. Zihinlerdeki mekânsal algı aynı zamanda insanların kent mekânı içindeki davranışlarını da açıklayıcı niteliktedir. Bu çalışmada, kentsel mekânın okunması ve zihinlerdeki mekânsal boyuta ilişkin bilişsel haritalama biçimleri, İstanbul'un Üsküdar ilçesi üzerinden ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, Üsküdar'ın mekânsal anlamda okunarak, imge noktalarının hem kuramsal hem de kullanıcı deneyimleri üzerinden karşılaştırmalı olarak ortaya konulmasıdır. Çalışmanın yöntemi iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada Lynch'in "Kent İmgesi" kitabında ortaya koyduğu beş temel imge olan 'yollar, düğüm noktaları, işaret öğeleri, bölgeler ve kenarlar/sınırlar' kapsamında anket çalışması yapılarak açık uçlu sorular ve mülakat ile Üsküdar'ın kentsel imgeleri belirlenmiştir. İkinci aşamada ise katılımcılardan serbest hatırlama yöntemi ile Üsküdar haritası çizmeleri istenmiş, ilk aşamada ortaya konulan imgelerin bilişsel haritalarda ifade edilme biçimleri irdelenmiştir. Bulgular, Üsküdar'ın mekânsal olarak algılanma düzeyine dayanarak, Lynch'in beş temel kategorisi çerçevesinde, alana yönelik çözümlerini ortaya koymuştur. Sonuç olarak, hem deneyimlerden referans alan hem de kullanıcının zihninde var olan görsel algı analiz edilmiş ve Üsküdar'ın imgeleri belirlenmiştir. Bu imgeler mekânsal bellek ve kentlinin kent mekânıyla kurduğu ilişkiyi biçimlendirmesi bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mekân Algısı, Kentsel İmge, Bilişsel Harita, Mekân Okuma

ABSTRACT

Legibility of the urban space and determining its reflection in the minds of the users is important to define the space-user relations. Spatial perception in minds also explains the behavior of people in urban spaces. In this study, the legibility of the urban space and the cognitive mapping styles of the spatial dimension in the minds were discussed through the Üsküdar district of Istanbul. The aim of the study is to read Üsküdar in a spatial sense and to reveal the image points comparatively through both theoretical and user experiences. The method of the study comprises two stages. In the first stage, the urban images of Üsküdar were determined with open-ended questions and interviews by conducting a survey within "paths, nodes, landmarks, districts and edges", which are the five basic images that Lynch put forward in his book "The Image of the City". In the second stage, the participants were asked to draw an Üsküdar map using the free recall method. Thus, how the images presented in the first stage are expressed in cognitive maps were examined. In this context, the study also contributes to methodological approaches in urban studies, spatial legibility, and analysis processes. The findings, based on the spatial perception level of Üsküdar, revealed the field-oriented analyzes within the framework of Lynch's five basic categories. As a result, images of Üsküdar based on user experiences and visual perception were determined. These images are important in terms of spatial memory and shaping the relationship that citizens establish with the urban space.

Keywords: Space Perception, Urban Image, Cognitive Map, Spatial Legibility.

¹ Corresponded Author: m.ates@erbakan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1449-0605>

GİRİŞ:

Kentsel mekânlar, kullanıcıları ile sürekli ve karşılıklı etkileşim içerisindedirler. Dolayısıyla canlı bir yapıya sahiptirler. Bir kentin okunması, kentte kaybolma hissini azaltması bakımından önemlidir (Wener ve Kaminoff, 1983). Aynı zamanda organizasyon ve iletişim için bir altyapı sağlar. Bununla birlikte, kentsel mekânın kolaylıkla algılanabilecek şekilde, dokular bütünü olarak organize olmasıyla kolaylaşan mekânın okunması neticesinde, insanların zihninde bir kentsel imaj oluşur (Erem ve Erkman, 2003). Tasarımı, düzenlenişi, görünümü ve mimari özellikleriyle insanların zihninde oluşan kent izlenimi şeklinde de açıklanabilen kentsel imaj veya kentsel imge, kent kimliğinin ve toplumsal belleğin oluşması ile doğrudan ilişkilidir.

Kent ve kullanıcı arasındaki karşılıklı etkileşim ve kullanıcının kenti algılama süreci, Lynch'in 1960 yılında Boston, Jersey City ve Los Angeles kentlerinde yaptığı anket çalışmalarının değerlendirilmesi sonucu bilimsel bir anlam kazanmıştır. Çalışma kapsamında, bu şehirlerde yaşayan bireylerin mekânsal algıları, zihinlerinde yer alan mekânsal kurgular ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışma ile kullanıcıların kenti algılamasının; yollar, düğüm noktaları, işaret öğeleri, bölgeler ve kenarlar olmak üzere beş temel unsur doğrultusunda gerçekleştiği ortaya konulmuştur. Kentsel imge olarak adlandırılan bu beş kavram, kent yaşantısının kişilerde bıraktığı duygusal ve düşünsel izlerdir ve bu izler kent kimliğinin tanınmasındaki en önemli adım olarak nitelendirilmiştir (Lynch, 2010).

Bu çalışmada, kullanıcının mekânı okuma, algılama ve zihinde imge oluşturma süreçleri, Üsküdar özelinde ele alınarak analiz edilmiştir. Üsküdar, İstanbul'un tarihi ve doğal güzelliklerini büyük ölçüde yansıtan, bir kent parçasıdır. Ayrıca Avrupa kıtası ve Asya kıtası arasındaki bağlantı noktası olması da, kentsel imgeleme açısından önemli bir faktördür. Deniz, kıyı şeridi ve iç bölgeler arasındaki ilişkisi, tarihi kamusal yapıların fazlalığı, hem yeni gelişen bölgelere hem de eski kent dokusuna ev sahipliği yapması gibi unsurlar bağlamında, mekânsal bir okunabilirlik ve zihinlerde oluşturduğu imaja yönelik zengin veriler barındırma potansiyeli, çalışma alanı olarak Üsküdar'ın belirlenmesinde etkili olmuştur. Yapılan araştırmalarda, Üsküdar'ın kentsel imge oluşturma düzleminin çeşitli araştırmalara temel olduğu görülmüştür. Üsküdar'ı; kamusal yapılarının imgelemesi (Eyüpoğlu Özeş, 2019), 'Üsküdar Merkez' olarak tariflenen bölgedeki imgelerin araştırılması (Köseoğlu, 2019) ve filmlere konu olan imgeler (Seheroğlu ve Göktürk, 2008) gibi farklı bağlamlarda ele alan çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmada, Üsküdar ilçesi bir bütün olarak değerlendirilmektedir.

Buna dayanarak, Lynch'in kentsel imge oluşumuna dair ortaya koyduğu beş temel kategori olan 'yollar, düğüm noktaları, işaret öğeleri, bölgeler ve kenarlar/sınırlar' çerçevesinde açık uçlu anket soruları ve mülakat ile Üsküdar'ın kent imgeleri belirlenmeye çalışılmış, kullanıcı zihninde yer alan mekânsal tasvir ve kodlamalar belirlenmiştir. İkinci aşamada ise bilişsel haritalama yöntemine başvurulmuştur. Katılımcılardan serbest hatırlama yöntemi ile bir Üsküdar haritası çizmeleri istenmiştir. Katılımcıların zihnindeki mekânsal kodlar, bununla ilişkili olarak hatırlama ve mekânsal çözümlemelerin zihinsel simge olma durumu irdelenmiştir. Elde edilen verilerin değerlendirmesi yapılarak kullanıcıların Üsküdar'a yönelik mekân algısı, imgeleri ve görsel niteliği ortaya konmuştur.

1. Kentsel İmge, Kentsel Kimlik ve Kentsel İmaj

'İmge' kavramı, bir gösterge biçimini ifade etmektedir. Var olan nesnelere, algısal süreçler yoluyla tanımlandığı bir gösterge biçimidir (Eyüpoğlu Özeş, 2019). Bu algısal süreçler ekseninde imge, gerçekliğin tam ifadesi olmaktan çıkarak, algılayanın durumuna göre değişkenlik göstermektedir (Keser, 2005). Mekânsal anlamda ele alındığında imge, yere dair biçimlerin görsel ve kategorik bir boyut kazanmasıdır. Bu noktada, kullanıcı ve çevresi arasındaki ilişkilere dayanan verilerin, zihinsel filtrelerden geçerek algılanması (Suher, Ocaççı ve Karabay, 1996) ve bu algının kullanıcı zihnindeki ortak yansımaları, kentsel imgeyi oluşturur (Lynch, 2010). Bir diğer ifadeyle kent imgesi; yapıların ve

nesnelerin tasarım ve görünüş ile birlikte sahip olduğu özelliklerin bütün olarak kişideki yansıması olarak ifade edilmektedir (Keleş, 1998).

Kentsel imge ile kentsel kimlik kavramları zaman zaman birbirinin yerine kullanılmaktadır. Ancak kentsel imge, kentin fiziki yapısının algılanması bağlamındaki zihinsel bir süreci ifade ederken; kent kimliği, kentin sosyal, kültürel ve mekânsal boyutlarının tümüdür (Topçu, 2011). Kentsel imge, kullanıcının bu kent kimliğini ne şekilde algıladığını ifade etmektedir (Türk, 2017).

Kent; teknik, ekonomik, sosyal, politik ve kültürel birçok düzlemin mekânsal bağlamda kesişmesidir (Özdeş, 1985). Kentsel kimlik ise kullanıcının, çevresini algılama sürecinde, çevreyi oluşturan bu farklı düzlemlerin sahip olduğu ayrı özelliklerin ve kimliklerin bir araya gelerek oluşturduğu yapıdır. Bölgenin kimliğinin tam olarak belirlenebilmesi için, parçaların analiz edilmesi büyük önem taşımaktadır (Önem, Kılınçarslan, 2005). Çünkü her boyut kent kimliğinin bir başka yönünü oluşturur. Bu kimliğin kullanıcı algısındaki izlerinin çözümlenmesi ise kentsel tasarım ve mekânsal planlama çalışmaları için önemlidir. Kente ait olan kimlik ve bununla ilişkili kentsel imajların, kent içerisinde oluşumu uzun bir sürece ihtiyaç duymaktadır. Kentin kimliği, sadece fiziki anlamda yapılar ve mimarileri ile değil, kültürel ve toplumsal değerleri de kapsamaktadır. Bununla birlikte kentin kimliği; onu deneyimleyen kentlilerin mekâna yükledikleri değerler bütünü ölçüsünde anlam kazanmaktadır (Tekeli, 1991).

Öte yandan, kullanıcılar, yaşadıkları mekân ile ilgili bilgileri, zihinlerinde oluşmuş bulunan imajlar ile ilişkilendirirler. Kullanıcı zihnindeki mekânsal algı oluşumu da bu ilişkilere dayanmaktadır. İmaj kavramı, insan zihninin, çeşitli algı mekanizmaları ile depolanan izlerin yeniden şekillendirmesi olarak da tanımlanmaktadır. Bu şekillenme süreci, insanın çevresini beş duyu ile algılamasının ötesinde, zihinsel potansiyel ve yaratıcılık, kullanıcının sosyal ve kültürel birikimleri gibi faktörlerin etkisini taşımaktadır. Kişiler tüm bu bilgileri, mekân ile kurdukları etkileşime dayanan şemalara yerleştirerek mekâna dair bir biliş ortaya koyarlar (Uzun, Altun ve Bal, 2009).

Kentin algılanması, kişinin duyu organlarıyla edindiği bilgiyi, çevresine anlam vermesinde kullanmasını ifade eden bir süreçtir. Kent mekânı, sadece somut bir görme ile değil, kişinin yaşamışlıkları ile ilintili olarak da algılanır. Bu nedenle kullanıcının zihnindeki kent imajı, beş duyu ile elde ettiği deneyimlerine ek olarak, anılar ve anlamlarla yüklüdür. Sonuç olarak kent imajı, kullanıcının edindiği her düzeyde izlenimlerin, etkenlerin toplamına dayanan ve bireyin bunu kendi benliğindeki anlam dünyasında yorumlamasından oluşan bir bütün olarak düşünülmelidir (Lynch, 2010).

1.1. Bilişsel Haritalar

Biliş kavramının alt disiplini olarak tanımlanabilecek olan 'çevresel biliş' (Gifford, 2002) kavramı daha sonraki çalışmalarda 'mekânsal biliş' olarak da ifade edilmiştir. Mekânsal biliş, fiziksel çevreye ait konum ve uzaklık ile ilişkili bilgilerin zihindeki var olma şeklidir (Tolman, 1948). Mekânsal bir biliş, kullanıcı zihnindeki üç ana sürece dayanmaktadır. Bunlar, 'dikkat, hafıza ve temsil' süreçleridir. Bu süreçler ile mekânsal kavrayış arasındaki çift yönlü bir ilişki vardır (Taylor, 2013). Kullanıcının zihnindeki bu mekânsal bilişin işlenmesi noktasında, mekânsal dikkat unsuru, hafızaya alma ve temsil süreçleri, temel olgu olarak değerlendirilmektedir (Awh ve Jonides, 2001). Bu süreç, kullanıcının mekânları konumlandırması, nesnelerin yönünü belirlemesi, mekânların konumlarını derinlemesine değerlendirmesi ve buna bağlı olarak hareket biçimini belirlemesi ile devam etmektedir (Colby, 2009). Bu düşünce daha sonraki araştırmalarda, 'zihnin ardındaki yönelim' fikri olarak ifade edilmiştir (Trowbridge, 1913). Bu fikre dayanan mekânsal bilişin davranışsal boyutunun oluşması da, algıyı oluşturan kent içindeki temsillerle somutluk kazanmıştır (Rayner, 1979).

Mekâna dair gelişen bu bilişsel düzen, 'bilişsel harita' (cognitive map) teriminin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bilişsel haritalar, kentin mekânsal kurgusunda belirlenen ve bireyin çevresi ile ilgili dikkatinden beslenerek, mekânsal hafıza ve temsillerden oluşan olgular bütünüdür (Ayvalıoğlu, 1993). Kullanıcının herhangi bir mekâna dair topladığı bilgileri, mekânsal kullanım dinamikleri ve zihnindeki kent kimliği ile birlikte somutlaştırmasına yönelik eylemlerdir (Özdağoğlu, 2010). Bu kapsamda, bilişsel haritaları, ifade edilen bu zihinsel süreçler içerisinde ortaya konulan ürün olarak nitelendirmek mümkündür (Downs, 2011). Bu ürün, zihindeki mekânsal verilerin, haritalar şeklinde görsel bir biçimde ortaya konulmasıdır (Peake ve Moore, 2004).

Bilişsel haritalar, zihinde oluşturulan yer ve yön bulmada kullanılan yollar olarak da tanımlanabilir (Ülkeryıldız, Durmuş Arsan ve Akış, 2009). Bu noktada, kişinin mekân içerisinde dikkatini nereye verdiği ve var olan unsurları nasıl kodladığı belirleyicidir. Kullanıcı eylemlerinin mekân içindeki yönelimi bilişsel haritalama ile ortaya çıkmaktadır (Pouliot ve Gagnon, 2005).

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE BULGULAR

2.1 Yöntem

Çalışma, tarihi, kültürel ve coğrafi olarak İstanbul'un en zengin ilçelerinden olan Üsküdar'ın sınırları içinde gerçekleştirilmiştir. İstanbul'a ait simge mekânların yoğunluğu, Avrupa Yakası ile Anadolu yakasının bağlantı noktası olması ve deniz ile ilişkisi yer seçiminde etkili olmuştur.

Çalışmada Üsküdar, Lynch'in 'Kent İmgesi' adlı eserinde ortaya koyduğu ve bireylerin yaşadıkları mekânı algılamasında etkili olan, kent kimliği ve kent imgesini analiz etmeye yarayan beş parametre ile bilişsel haritalar çerçevesinde iki aşamalı olarak incelenmektedir.

Çalışmanın örnekleme, Üsküdar Meydan bölgesinde, çalışma kapsamında etik kurul onayına da sunulan gönüllülük formu esasları çerçevesinde ulaşılan bireylerden oluşturulmuştur. Böylelikle, herhangi bir yaş aralığı, yetkinlik, uzmanlık alanı ve cinsiyet farkı gözetilmeksizin karma bir katılımcı profili oluşturulması amaçlanmıştır. Böylece, katılımcılar arasında belli bir yığılma ve oransal ağırlık olmaksızın, Üsküdar'a dair farklı mekânsal deneyimlerinin ve geçmişlerinin olması sağlanmış, bu durumun Üsküdar'ın okunabilirliğinde homojen etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışma katılımcılarının profili incelendiğinde, 15 katılımcının 21-35 yaş arasında, 12 katılımcının 36-50 yaş arasında, 13 katılımcının ise 51-70 yaş arasında olduğu; 22 kadın 18 erkekten oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların Üsküdar'da yaşadıkları süreye bakıldığında ise, 16 yıl ve üzeri burada yaşayanların oranının en fazla olduğu tespit edilmiştir.

Alan çalışmasının ilk aşamasında Lynch'in "Kent İmgesi" kitabında ortaya koyduğu beş temel imge olan 'yollar, düğüm noktaları, işaret öğeleri, bölgeler ve kenarlar/sınırlar' kapsamında, 140 kişi ile anket çalışması yapılarak açık uçlu sorular ve mülakat yöntemi ile Üsküdar'ın kentsel imgeleri belirlenmiştir. Bir katılımcının birden fazla yol, düğüm noktası, işaret öğesi, kenar ve bölge unsurunu vurguladığı durumlarda, söyleme sırası dikkate alınarak, cevaplarda vurgulanan unsur sayısı bütün cevapların toplamı olarak hesaplanmıştır. Tablolardaki oranlar toplam söylenme oranını içermektedir. Anket çalışması verileri, SPSS programı ile analiz edilerek, sonuçlar grafikler halinde ifade edilmiştir.

İkinci aşamada ise aynı katılımcılardan, dağıtılan A4 kağıtları üzerine serbest hatırlama yöntemi ile Üsküdar haritası çizimleri istenmiştir. 28 katılımcı, haritalama yöntemi ile çizim yapabilme becerilerinin olmadığını ifade etmiş, 12 katılımcı anket sorularına ek olarak bilişsel harita çizimi yapmıştır. Bu bağlamda anket sorularına verilen cevaplar ile Üsküdar imgelerine yönelik genel değerlendirme yapılmış, bilişsel haritalar ile de ortaya konulan imgelerin, zihin haritalarında ifade edilme biçimleri detaylı olarak irdelenmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların profili

		Sayı
Yaş	21-35	15
	36-50	12
	51-70	13
	Toplam	40
Cinsiyet	Kadın	22
	Erkek	18
	Toplam	40
Üsküdar'da Yaşama Süresi	1-5 yıl arası	8
	6-10 yıl arası	7
	11-15 yıl arası	11
	16 ve üzeri	14
	Toplam	40

2.2 Bulgular

2.2.1 Yollar

Yollar, kullanıcının ihtiyaçlarına göre kullandığı ve algıladığı alanlardır. Sokaklar, yaya yolları, geniş caddeler, toplu taşıma güzergâhları, yerüstü raylı sistemler gibi çeşitlilik göstermektedirler (Lynch, 2010). Üsküdar özelinde, yolların algılanması Tablo 2.'de gösterilmiştir. Buna göre kullanıcının zihin haritasında en belirgin şekilde yer edinen yol Paşalimanı Caddesi olmuştur. Bunu Kısıklı Caddesi takip etmiştir.

Yolların algılanmasında en büyük etken bilindik rotalar olmasıdır. Paşalimanı Caddesi bu anlamda, bölgenin özel oluşumları ile yakın ilişki içinde, sürekliliği olan, nereden başlayıp nereye uzandığı kullanıcı zihninde belirgin olan bir yapıdadır. Üsküdar'ı sahilden çevreleyen, iskele ve deniz ulaşımının bağlandığı, otobüs- minibüs, metro ve Marmaray duraklarının yer aldığı bir noktadadır. Cadde ayrıca, Mihrimah Sultan Camii, III.Ahmet Çeşmesi simge yapılar ile de ilişki içindedir. Öte yandan, Kuleli Caddesi ve devamındaki Vaniköy ve Kandilli Caddeleri her ne kadar ayrı isimlerde olsalar da, bütün hepsi 'Üsküdar Sahilyolu' adı altında Paşalimanı Caddesi ile zihinlerde birleştirilmiş durumdadır. Sahilyolu güzergâhı, Paşalimanı Caddesinden başlayarak özellikli yalı ve konaklara ev sahipliği yapsa da, yapıların yüksek duvarlarla çevrilmiş olması, bu özel cephelerin algılanmasını engellemektedir. Ayrıca bu özel yapılar, büyük oranda kullanıcının deniz ile bağlantısını kestiği için, kullanıcıların zihninde deniz tarafındaki görünüşleri ile yer almaktadır.

Kısıklı Caddesi, Paşalimanı Caddesi'nden sonra, algılanma düzeyi en yüksek yol olmuştur. Bundaki en büyük etken, caddenin 15 Temmuz Şehitler Köprüsü ile bağlantısıdır. Bununla birlikte, yön bildirici özellikte olması, sahil ile bağlantı kurması, Altunizade Metro ve metrobüs gibi önemli ulaşım noktaları ile bağlantılı olması da algılanma düzeyini yükselten unsurlardır. Yolların algılanmasında, trafiğin durumu da önemli bir faktördür. Yoğun trafik de, yolların algılanmasında etkilidir. Bu bağlamda trafiğin günün her saati yoğun olması, caddenin belirgin hale gelmesinde etkili olan unsurlardandır. Yolların algılanması, devamında veya bağlantılı olarak uzanan yolların fazla olması ile de doğru orantılıdır. Bu durum hem kafa karışıklığı yaratarak zihinde yer eder, hem de bir kesişim

noktası olması algıyı yükseltir. Bu kapsamda Kısıklı Caddesinin, İcadiye Bağlarbaşı Caddesi, Cumhuriyet Caddesi ve Gazi Caddesi ile bağlantısı, caddenin önemli hale gelmesinde etkili olmuştur.

Yönel özellik taşımasının yanı sıra, önemli fonksiyonların bulunması, kullanıcının yolu algılamasındaki önemli faktörlerdendir. Hakimiyet-i Milliye Caddesi ve devamındaki Dr. Fahri Atabey caddeleri, yön belirleyici özellikte olması, alışveriş fonksiyonu ve kamu hizmeti veren Kaymakamlık ve Belediye gibi yapılar ile bağlantısı nedeniyle kullanıcı zihninde belirgin olmuştur. Üsküdar Belediye Binası'nın Çavuşdere Caddesi üzerinde bulunması ve Hâkimiyet-i Milliye Caddesi ile doğrudan bir bağlantısı olmamasına rağmen, belediye binası zihinlerde bu cadde ile ilişkilendirilmiştir. Hâkimiyet-i Milliye Caddesi aynı zamanda, Üsküdar'ın iç kesimlerini sahil ile bağlayan Gazi Caddesi ve Cumhuriyet Caddesi ile paralel doğrultularda olsa da, yukarıda belirtilen özelliklerinden dolayı bu caddeler arasında kullanıcının zihninde en çok yer eden cadde olmuştur.

Kente dair önemli simgelerin bulunması, keskin dönemeçlerin ve yol ayrımlarının bulunması da, yolların algılama düzeyini arttırmaktadır. Bu bağlamda, Nuhkuyusu Caddesi'nin kullanıcı açısından algılanma oranı da yüksek olmuştur. Caddenin, Kısıklı Caddesine keskin bir dönüş ile bağlanması, belirgin hale gelmesinde etkili olmuştur. Ayrıca caddenin başlangıcında yer alan Bağlarbaşı Surp Haç Ermeni Mezarlığı da yüksek duvarlarından dolayı dışarıdan pek algılanmasa da, Bağlarbaşı Metro İstasyonu'na kadar kesintisiz uzanmaktadır. Buradaki kesintisiz düz cephe Nuhkuyusu Caddesinin algılanmasını sağlamıştır. Öte yandan, Nuhkuyusu Caddesi Karacaahmet Mezarlığına kadar uzanarak, oradan yine bir keskin dönemeçle mezarlığı ikiye bölüp, Dr. Eyüp Aksoy Caddesine bağlanarak yer yer D100 Otoyolu ile bağlantıyı sağlamaktadır. Gerek Üsküdar'ın önemli imgelerinden Karacaahmet Mezarlığı ile olan ilişkisi, gerekse mezarlık ortasında yaptığı bu dönüş açısı ile yüksek algılanma oranına sahiptir. Birçok caddenin kesişiminde olmasının, yolların algılanmasındaki etkisi doğrultusunda, Cumhuriyet Caddesi, Gazi Caddesi ve Dr. Fahri Atabey Caddeleri ile kesişmesi ve yine imge noktalardan biri olan Zeynep Kamil Hastanesi'nin bu cadde üzerinde bulunması algılama oranını yükseltmiştir.

Nuhkuyusu Caddesine çok yakın bir algılama oranına sahip cadde Cumhuriyet Caddesi olmuştur. Cumhuriyet Caddesi ve devamındaki Selmani Pak Caddesi, yön belirten özellik göstererek kullanıcıyı gerek sahile gerekse Fıstıkağacı Metro İstasyonu'na yönlendirmesi bakımından belirgin hale gelmiştir. Ayrıca caddeden algılanabilecek şekilde olan Bülbülderesi Mezarlığı da, caddeyi algılamada önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Algılanma düzeyi Cumhuriyet Caddesi'nden sonra gelen Mahiz İz Caddesi ise 15 Temmuz Şehitler Köprüsü ile bağlantılı olması, Altunizade Metro ve metrobüs ile ilişkisi gibi faktörlerden dolayı kullanıcının zihninde yer etmiştir. Bununla birlikte, diğer ilçeler ile bağlantı kuran birçok otobüs hattının ve durağının bulunması da caddeyi belirgin hale getirmiştir. Öte yandan, Üsküdar'ın önemli düğüm noktalarından olan Capitol Alışveriş Merkezinin de Mahir İz Caddesi üzerinde olması da, caddeye ilişkin algıyı kuvvetlendirmiştir.

Büyük otoyol bağlantıları, yolları kullanıcı zihninde belirgin hale getirmektedir. Çevreyolu ve devamındaki Çamlıca Otoyolu ile Şile Otoyolu bağlantıları büyüklük ve ulaşım imkânı kapasitelerinin yüksek olması bakımından öne çıkmaktadır. Ayrıca 15 Temmuz Şehitler Köprüsü bağlantı aksında olmaları, trafiğin günün her saatinde yoğun olmasından dolayı algılanabilir olmuşlardır. Bunun yanı sıra, bu yollar İstanbul'un en önemli ulaşım araçlarından olan metrobüs duraklarının bulunması dolayısıyla, belirgin hale gelmiştir.

Paşalimanı Caddesi'nin devamında bulunan Üsküdar Harem Sahil Yolu, Kız Kulesi gibi bir simge ile olan ilişkisi, Harem Otogarı'na ulaşım yolu olması nedeniyle belirgin hale gelmiştir. Kadıköy'e ulaşım için önemli bir aks olması, Sahilden D100 Otoyol bağlantısı işlevi, aynı zamanda Üsküdar Meydanı ve

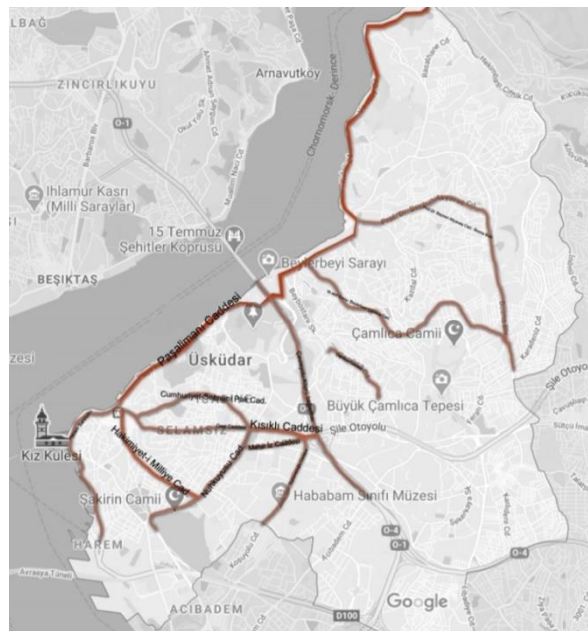
metro-metrobüs ana duraklarına uzanması bakımından önemli bulunmuştur. Bununla birlikte, Üsküdar'ı sahilinden dolaşan ve Beykoz'a kadar uzanan yolun da bir kısmını oluşturduğu için, zihinlerde nerede başlayıp nereye uzandığı ve yönleri de bellidir. Bu bakımdan kullanıcının algısında yer edinmiş ancak bu oran düşük olmuştur. Bunda, sahil yolu olmasına rağmen üzerinde önemli fonksiyonların olmaması, Otogar ve feribot iskelesi yapıları ile bir bitiş hissi yaratmış olması etkili faktörler olarak ortaya çıkmıştır.

Algılanma derecesi, Üsküdar Harem Sahil Yolu'ndan sonra gelen cadde Gazi Caddesi ve devamındaki Selam-ı Ali Efendi Caddesi olarak ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet ve Dr. Fahri Atabey ve devamındaki Hakimiyet-i Milliye Caddeleri ile paralel olarak Üsküdar Sahil ile bağlantı kurmasına rağmen, kullanıcının bu caddeyi algılama oranı düşük olmuştur. Bunda, doğrudan sahile inmeyerek, Selmani Pak Caddesi ve daha sonra Hakimiyet-i Milliye Caddeleri ile kesişmesi ve kafa karışıklığına yol açması etkili olmuştur. Cadde her ne kadar sahile doğru yönel bir özellik gösterse de, bu iki farklı kırılma noktası zihinlerde karmaşıktır. Ayrıca cadde üzerinde Üsküdar' a ait önemli bir imge veya bir düğüm noktası olmaması da algılanma düzeyinin düşük olması ile ilişkilidir.

Açık uçlu sorularla algı derecesi ortaya çıkan bir diğer cadde Tophanelioğlu Caddesi'dir. 15 Temmuz Şehitler Köprüsü ile bağlantılı olmak gibi önemli bir işlevi olmasına rağmen, caddenin algılanma düzeyi diğer bağlantı caddeleri kadar yüksek değildir. Bunda, dar bir cadde olmasının yanı sıra, yol üzerinde konut alanlarının yoğunlaşmış olması ve önemli fonksiyonların bulunmaması etkilidir. Caddeyi algılanabilir kılan en önemli unsur ise köprü bağlantısından daha çok Validebağ Korusu'nun bulunması olarak ortaya çıkmıştır.

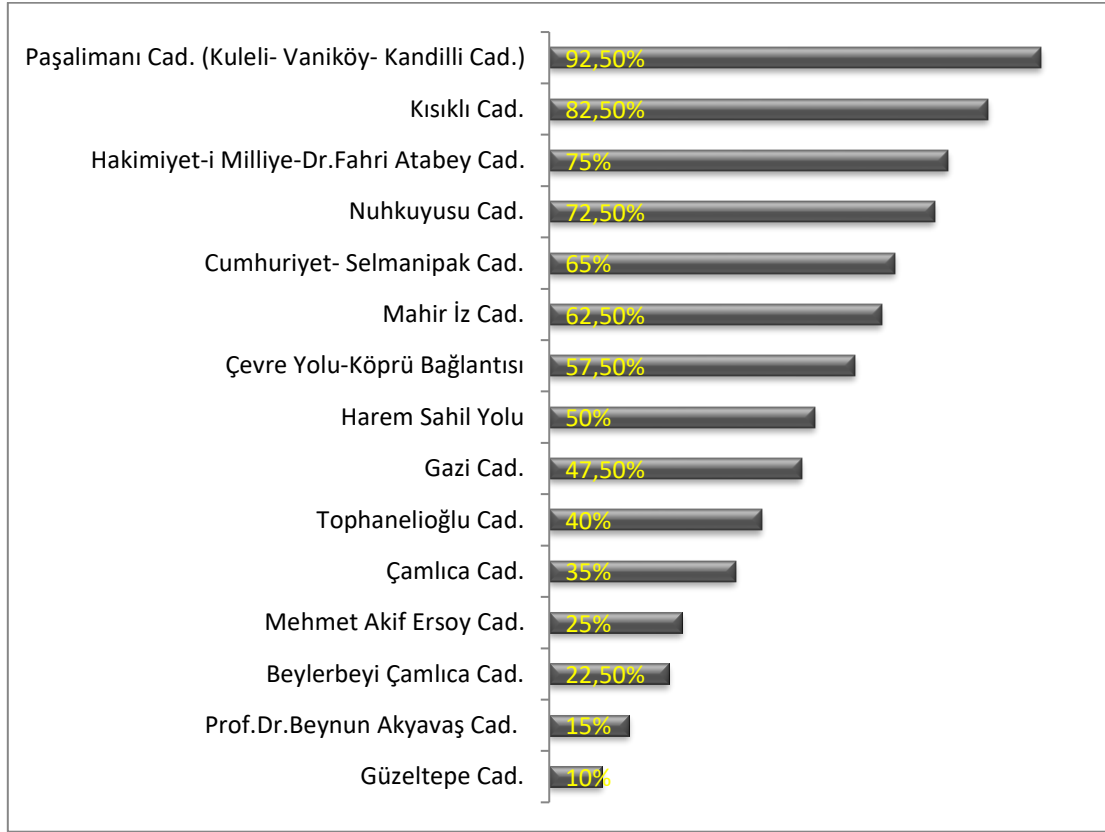
Topografyaya bağlı olarak yükseklik etkisi olan ve kentin diğer alanlarının görünebildiği yollar da kullanıcı için algılanabilir olmaktadır. Üsküdar, topografyası çok belirgin olan bir ilçe olmasına rağmen, kullanıcıların algısında en belirgin yollar topografya ile değil deniz, toplu taşıma ve tarihi alanlar ile ilişkili olan yerler olmuştur. Ancak, Çamlıca Caddesi ve Mehmet Akif Ersoy Caddesi'nin bir kısım kullanıcının zihninde bu bağlamda yer ettiği görülmüştür.

Beylerbeyi Çamlıca Caddesi, Prof. Dr. Beynun Akyavaş ve devamındaki Güzeltepe Caddesi ve Bosna Bulvarı da düşük algılanma oranlarına sahip olsa da kullanıcılar tarafından söylenmiştir. Bu caddelere, sahil şeridine inen yollar olduğu için kullanıcıları bu anlamda yönlendirmektedir.

Şekil 1. Üsküdar'da en fazla algılanan yollar

Tablo 2. Üsküdar'da yollar/caddeler ve algılanma oranları

2.2.2 Düğüm Noktaları

Düğüm noktaları, kavşaklar veya kente ait karakteristik noktaların kesişimi olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra önemli toplu ulaşım noktaları, istasyonlar, bir fonksiyona odaklı tematik yoğunlaşma noktaları da düğüm noktası olabilmektedir (Lynch, 2010). Düğüm noktası olarak nitelendirilen unsur, büyüklük ve kapladıkları alan fark etmeksizin kullanıcı zihninde yer edebilir.

Bu bağlamda açık uçlu sorulara verilen cevaplar ve mülakatlarda elde edilen bilgiler değerlendirildiğinde, Üsküdar'daki en önemli düğüm-odak noktasının Üsküdar Meydan (İskele Meydanı), Mihrimah Sultan Camii- 3. Ahmet Çeşmesi- Yeni Camii civarı olduğu ortaya çıkmıştır. Bunu Capitol Alışveriş Merkezi takip etmiştir. Daha sonra ise Belediye Binası civarı, Çengelköy- Çınaraltı, Çamlıca, Doğancılar Parkı ve Aziz Mahmut Hüdai civarı cevapları verilmiştir.

Kesişim noktası olması, birçok fonksiyonun bir arada bulunduğu tematik yoğunlaşma ve kesişim alanı olması, bir yeri düğüm noktası olarak zihinlerde kodlayan en önemli faktörlerdir. Bu bağlamda Üsküdar Meydan (İskele Meydanı) kullanıcılar tarafından en önemli düğüm- odak noktası olarak değerlendirilmiştir. Metro- Marmaray- otobüs ve minibüs ve denizyolu ulaşımı için bir tematik bir çekirdek göre gören meydan aynı zamanda, Mihrimah Sultan Camii-Yeni Camii civarı ve 3. Ahmet çeşmesi gibi tarihi karakteristik yapıların doruk noktasına ulaştığı bir alan olması nedeniyle de, kullanıcılar tarafından en belirgin düğüm noktası olarak nitelendirilmiştir.

Düğüm noktaları aynı zamanda kesişim noktası olma özelliği ile de tanımlanabilmektedir. Capitol Alışveriş Merkezi de bu bağlamda, gerek binanın yapısal özelliği, gerekse Üsküdar ve diğer ilçeler arasındaki en fazla bağlantı ve toplu taşıma hattının kesişimi olması dolayısıyla kullanıcılar tarafından düğüm noktası olarak görülmüştür.

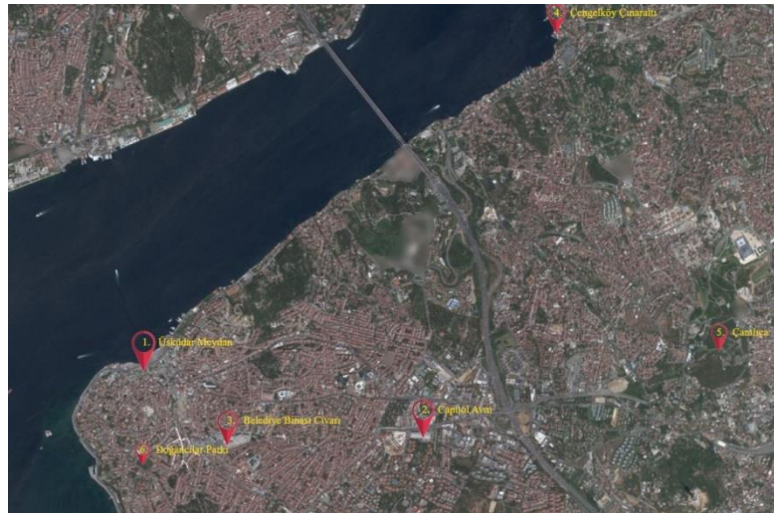
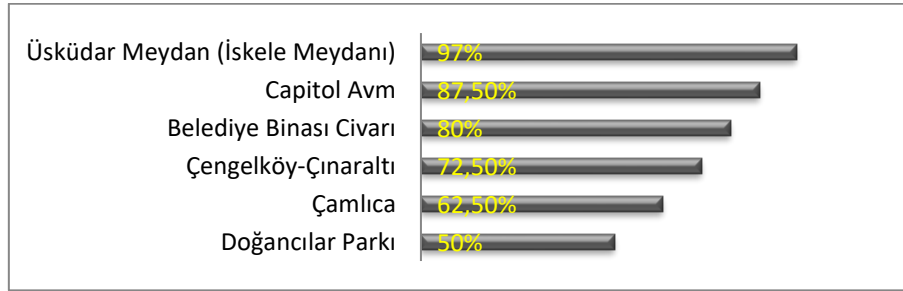
Kent içerisinde bir bütünlük oluşturmaktan ziyade, tezat oluşturan yapılar da düğüm noktalarının tanınması ve zihinlerde yer etmesi bakımından önemlidir. Üsküdar Belediye Binası, kullanıcılar tarafından düşük oranda algılanan bir konumda olmasına rağmen, binanın tarihi dokusu içindeki modern mimari yapısı ve önemli kamu hizmeti sunması bu alanı bir düğüm noktası olarak kullanıcıya sunmaktadır.

Meydanlar da, toplanma alanları olmaları nedeniyle düğüm noktası özelliği gösterebilir. Bu bağlamda, kullanıcılar Çengelköy- Çınaraltı civarını bir düğüm noktası olarak değerlendirdiklerini ifade etmişlerdir.

Belirli fiziksel özellikler de düğüm noktalarının daha kolay algılanması ve akılda kalmasını sağlamaktadır. Çamlıca Kulesi, Çamlıca Tepesi'nin algılanması için önemli bir nokta olarak ortaya çıkmıştır. Fakat bir başka özel yapı olan Kız Kulesi aynı etkiyi göstermemiştir. Bunda, Kız Kulesi civarının düğüm noktası olabilecek kesişimler, kavşaklar, toplanma alanları gibi bir düğüm noktası özelliği göstermemesi etkili olmuştur.

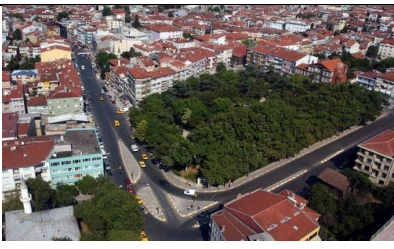
Diğer alanlara göre daha düşük oranda düğüm- odak noktası algısına sahip, Doğancılar Parkı, küçük bir alan kaplamasına rağmen, topografyayı kullanma biçimi ve aidiyet hissi bakımından kullanıcıların zihninde yer etmiştir. Etrafındaki yapıların algılanması ve tarifini de kuvvetlendirmesi, parkın bir düğüm noktası olarak belirginleşmesine katkıda bulunmuştur.

Tablo 3. Üsküdar'da düğüm noktaları ve algılanma oranları

Şekil 2. Üsküdar'da en fazla algılanan düğüm noktalarının konumları

Tablo 4. Üsküdar'daki düğüm noktaları görünüşleri

Üsküdar Meydan (İskele Meydanı)	
Capitol Alışveriş Merkezi	
Belediye Binası civarı	
Çengelköy- Çınaraltı	
Çamlıca	
Doğancılar Parkı	

2.2.3 İşaret Öğeleri

Nirengi noktaları olarak da ifade edilen işaret öğeleri, kullanıcılar için birer referans noktası özelliği göstermektedir. Birbirinden farklı boyut ve biçimlerde olabilmektedirler. Bunlar çoğunlukla bir bina, işaret levhası, dükkân veya tepe gibi uzaktan da kolay tanımlanabilen, sembolik yapılardır (Lynch, 2010). Bir kent için işaret öğeleri ya da simgeler denildiğinde genellikle noktasal, yer belirleyici özelliği olan yapılar, işaretler ve anıtlar algılanır (Uzun, Altun ve Bal, 2009).

Üsküdar özelinde, kullanıcıların verdiği cevaplar değerlendirildiğinde; en önemli işaret öğesinin Kız Kulesi olduğu ortaya çıkmıştır. Bunu, 15 Temmuz Şehitler Köprüsü, Mihrimah Sultan Camii ve 3. Ahmet Çeşmesi Çamlıca Tepesi, Kuleli Askeri Lisesi (Milli Savunma Üniversitesi) izlemiştir.

Bir yerin işaret öğesi olmasındaki en önemli noktalardan biri, bağlam içinde kolayca hatırlanabilen, biricik ve tek olması, belirgin bir formu olmasıdır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, Kız Kulesi'nin en yüksek oranda nirengi noktası olma özelliği göstermesinde bu özelliklerin etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Mihrimah Sultan Camii de katılımcılar tarafından 3. Ahmet Çeşmesi ile ilişkilendirilerek, Üsküdar'ın önemli işaret öğelerinden biri olarak görülmüştür. Sembolik önemi olan bir buluşma ve kesişim noktası olmasının yanı sıra, tarihsel birikimi temsil etmesi de bu yapıların önemli bir nirengi noktası olarak algılanmasını sağlamıştır.

15 Temmuz Şehitler Köprüsü işaret öğesi olarak algılanması bakımından Mihrimah Sultan Camii'ni takip etmiştir. Her ne kadar iki yaka arasında bulunsun da, katılımcılar köprünün Üsküdar için önemli bir işaret öğesi olduğunu vurgulamıştır. Açık uçlu anket soruları kapsamında yapılan mülakatlarda; köprünün nirengi noktası olmasında, her yerden algılanabilmesi, gece ve gündüz tanınabilir ve mekânsal ayrıma kaynaklık etmesi ile şekil itibarıyla algılarda yer etmiş olmasının etkili olduğu görülmüştür.

İşaret öğelerinin bir başka özelliği de, birçok noktadan görülebilir olmasıdır. Katılımcılar tarafından, bir diğer önemli işaret öğesi olarak nitelendirilen Çamlıca Tepesi'ni bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Buna ek olarak, Çamlıca Tepesi'ni tanımlamak için katılımcıların Çamlıca Kulesini ve Çamlıca Camii'ni de vurguladıkları tespit edilmiştir. Diğer işaret öğelerine göre yeni yapılar olmasına rağmen, algılanabilir olmalarında, topografyanın büyük etkisi vardır.

Belirli fiziki yapılar ile ilişki kuran ve ölçek itibarı ile büyük yer kaplayan yapılar ve referans noktalarının işaret öğesi olarak algılanması mümkündür. Kuleli Askeri Lisesi (şimdiki adı ve fonksiyonu ile Milli Savunma Üniversitesi), her ne kadar yapı ile kullanıcı birebir ilişki kurmasa da, önemli bir nirengi noktası olarak görülmüştür. Yapının denizden algılanabilirliğinin yüksek olması, deniz ile bütünleşen Üsküdar kimliğinde, uzun cephesi ile önemli yer tutmaktadır.

Önemli bir buluşma ve alışveriş noktası olması dolayısıyla Capitol Alışveriş Merkezi kullanıcıların zihninde Üsküdar'a dair önemli işaret öğeleri arasında tanımlanmıştır.

Karacaahmet Mezarlığı, katılımcıların Üsküdar'ı tanımlamak için belirttiği bir başka nirengi noktası olarak ortaya çıkmıştır. Mezarlığı ikiye ayıran cadde dolayısıyla, algılanma oranı yüksektir. Yalıtılmış bir yapıda değildir. Kapladığı yer ve fonksiyonu bakımından, kent içerisinde kullanıcının nerede olduğunu anlaması bakımından zihinlerde yer edinmiştir.

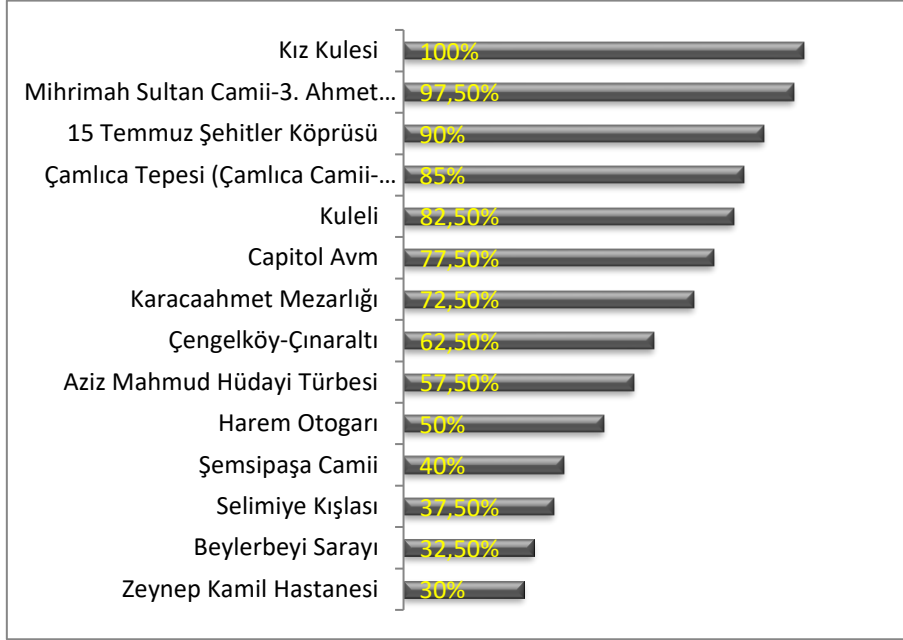
Kendine has ve sembolik anlamı olan bir başka işaret öğesi de Çengelköy- Çınaraltı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu alan bir çay bahçesi olmanın ötesinde, Çengelköy'ün kullanıcı zihnindeki karşılığı olarak ortaya çıkmaktadır. Alanın deniz ile kurduğu ilişki ve önemli bir buluşma noktası olması da, nirengi noktası olmasında pay sahibidir.

Bir yerin tarihi ve dini referanslara kaynaklık etmesi, o yerin işaret öğesi olarak nitelendirilmesi bakımından önemli bir bağlantıdır. Katılımcıların verdiği cevaplar değerlendirildiğinde, Çınaraltı cevabını takip eden Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi'nin bu kapsamda bir işaret öğesi olduğu görülmektedir. Bir ana cadde ve herhangi bir düğüm noktası üzerinde bulunmamasına rağmen, Türbe manevi bir öneme sahip olması dolayısıyla, Üsküdar'ın kent kimliğinde belirleyici bir nokta olarak görülmüştür.

Bir ulaşım ve tematik toplanma noktası olması dolayısıyla Harem Otogar'ı, Üsküdar Meydan ile kurduğu ilişki ve denizden algılanabilir olan tarihi özelliği ile Şemsipaşa Camii, Üsküdar merkezi ve kesişim noktalarından uzak olmasına rağmen baskın fiziki yapısı ve tarihi bağlamıyla Selimiye kışlası, 15 Temmuz Şehitler Köprüsü dolayısıyla ilk bakışta algılanması zor olmakla birlikte, yine güçlü tarihi ve sembolik önemi ile bağlantılı olarak Beylerbeyi Sarayı da katılımcılar tarafından Üsküdar'daki diğer işaret öğeleri olarak nitelendirilmiştir.

Buna ek olarak, önemli bir faaliyet ile ilişkilendirilmesi dolayısıyla Zeynep Kamil Hastanesi ve yeşil alan dokusunu ön plan çıktığı Fethipaşa Korusu düşük oranda olsa da, katılımcıların verdiği cevaplar arasında yer almıştır.

Tablo 5. Üsküdar'daki işaret öğeleri ve algılanma oranları

Şekil 3. Üsküdar'da en fazla algılanan işaret öğelerinin konumları

Tablo 6. Üsküdar'daki işaret öğeleri

Kız Kulesi	
Mihrimah Sultan Camii- 3. Ahmet Çeşmesi	
15 Temmuz Şehitler Köprüsü	
Çamlıca Tepesi (Çamlıca Camii)	
Kuleli	
Capitol Alışveriş Merkezi	
Karacaahmet Mezarlığı	
Çengelköy- Çınaraltı	
Aziz Mahmud Hüdayi Türbesi	

Harem Otogarı	
Şemsipaşa Camii	
Selimiye Kışlası	
Beylerbeyi Sarayı	
Zeynep Kamil Hastanesi	

2.2.4 Bölgeler

Bölgeler, iki boyutlu olarak algılanan ve ortak bir belirleyiciliğe sahip oluşumlardır. Diğer kent imgelerine göre daha büyük alanlardır (Lynch, 2010).

Katılımcıların verdiği cevaplar değerlendirildiğinde; Üsküdar'ın yedi farklı bölgeye ayrıldığı belirlenmiştir. Katılımcıların zihninde bölge oluşturan ilk alan Üsküdar Meydan (merkez) olmuştur. Tarihi anıtsal ve sembol yapıların çoğunlukta olduğu bir konumdur. Bununla birlikte, Avrupa-Anadolu arasında deniz yolu ile kurulan ilişkinin bir merkezi olarak görülmüştür. Deniz kara ve demiryolu gibi ulaşım akslarının kesiştiği güçlü bir düğüm noktası özelliği taşıyan alan, bu yönüyle de bölge algısı oluşmasında etkili olmuştur.

Çamlıca tepesi ve civarı da bölge olarak algılanan yerler arasında olmuştur. Keskin topografik özelliklere sahip olması ve bu sınırların belirleyici olduğu yollarla çevrelenerek kendi içinde bir alan oluşturması, bölge imajını güçlendirmiştir. Aynı zamanda her yerden görünür olması da, yön bulmada önemli bir bölge olmasında etkili olmuştur.

Katılımcıların zihninde bölge algısı yaratan diğer alan Kuzguncuk- Beylerbeyi olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer tarihi alanlara göre daha az bozulmuş karakteristik cepheler ve sivil mimari örneklerinin kümelenmesi ve mahalle kültürünün devam ettiği algısı buranın bir bölge olarak algılanmasını sağlamıştır.

Çengelköy-Çınaraltı civarı da, zihinlerde kendi içinde mahalle kültürünün devam ettiği algısına dayanan bir bölge olma özelliği göstermiştir. Bunun yanı sıra, sivil mimari örneklerine ait özellikle bina

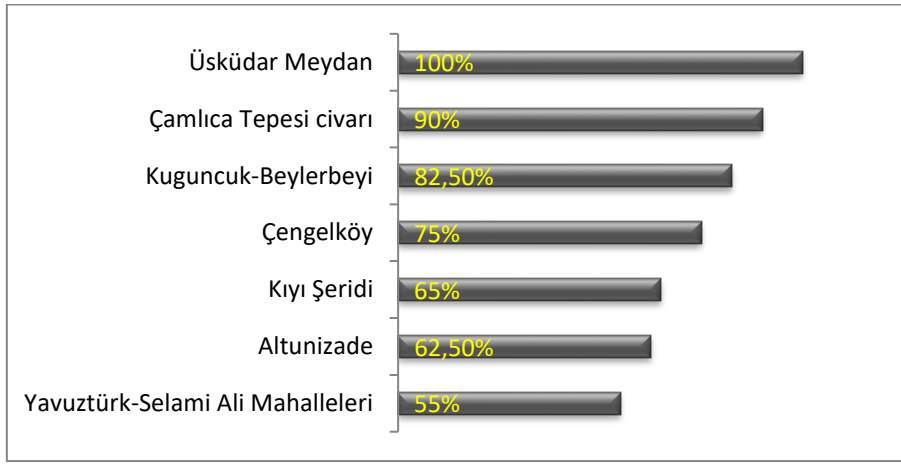
cephelerde yapılan kısmi iyileştirmeler ile yeme- içme alanlarının çoğalması buradaki bölge algısına katkıda bulunmuştur.

Karadan algılanamayan ancak denizden algılanarak karakteristik ve silüet özelliği korunmuş olan yalıların bulunduğu kıyı şeridi de katılımcılar tarafından 'sahil bölgesi' olarak nitelendirilmiştir.

Capitol Alışveriş Merkezini merkez alacak şekilde Altunizade ve Acıbadem'in Üsküdar ilçe sınırları içinde kalan kısmı iş-ticaret ve alışveriş bölgesi olarak nitelendirilerek, diğer alanlardan ayrılmıştır.

Yavuztürk Mahallesi ve Selami Ali Mahallesiindeki Roman kökenli vatandaşların bulunduğu Selamsız kısmı da katılımcılar tarafından bölge olarak algılanan yer olmuştur. Farklı etnik kökenlerin ve sosyal sınıfları içermesi, bu alanların zihinlerde belirgin bölgeler haline gelmesine kaynaklık etmiştir.

Tablo 7. Üsküdar'da bölge algısı oluşturan alanlar ve algılanma oranları

Şekil 4. Üsküdar'da bölge algısı oluşturan alanların konumları

2.2.5 Sınırlar-Kenarlar

Kullanıcı için bir ulaşım aksından öte, zaman zaman bölgeler arası ayrımı veya bağlantıyı simgeleyen alanlardır. Sınır ve kenar alanları, yön bulma kapsamında da önemli bir öğedir (Lynch, 2010).

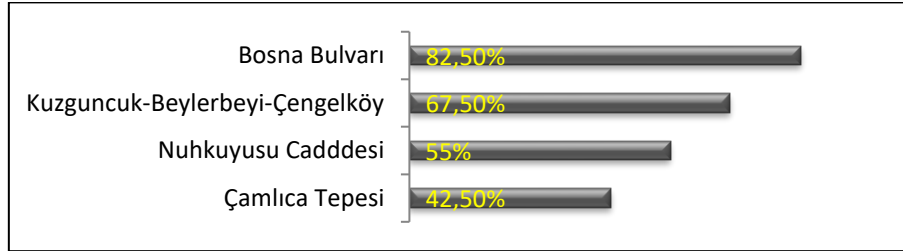
Katılımcıların zihninde en yüksek oranda kenar algısı oluşturan yer kıyı şeridi olmuştur. Özel işlevi nedeniyle, Üsküdar'ın kıyı kesimi açık fiziksel bir sınırdır.

Bosna Bulvarı, kenar algısını yaratan bir diğer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kullanıcının zihnindeki yol imgelerinin analizi sırasında önem sırası olarak çok gerilerde kalmış olmasının rağmen, kenar algısı oluşturmaya ile ön plana çıkmıştır. Bulvarın her iki tarafı da Üsküdar ilçe sınırları içerisinde kalsa da, bulvar Üsküdar'ın bittiği nokta olarak zihinlerde baskın bir kenar algısına sahiptir. Bunda, Yavuztürk ve Bahçelievler Mahallelerinin gerek yapılaşma gerekse sosyo-ekonomik açıdan Bosna Bulvarı'nın batı kısmından farklılaşması etkili olmuştur.

Katılımcılar, Kuzguncuk ve Beylerbeyi ve Çengelköy mahalle sınırlarını, 'korunmuş Üsküdar'ın bitiş noktası olarak algıladıklarını belirtmişlerdir. Bu üç Mahalle bir bölge oluştururken, bir yandan da sınırları ile zihinlerde kenar algısını yerleştirmiştir.

Kent içinde farklı sosyo-ekonomik ve etnik grupların yaşadığı yerlere ilişkin zihinlerde oluşturulan ayırıcı sınırlar vardır. Nuhkuyusu Caddesi bu bağlamda, iki tarafının farklı sosyo-ekonomik kesimlere ev sahipliği yaptığı ifade edilerek, bu kesimler arasında bir sınır görevi üstlendiği belirtilmiştir. Çamlıca Tepesi de bu kapsamda, Yavuztürk Mahallesi ve Ümraniye'ye bakan doğu kısmı ile Tepe'nin batı kısmı arasındaki sosyo-ekonomik farklılık için sınır olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 8. Üsküdar'daki kenar-sınır algısını oluşturan alanlar ve algılanma oranları

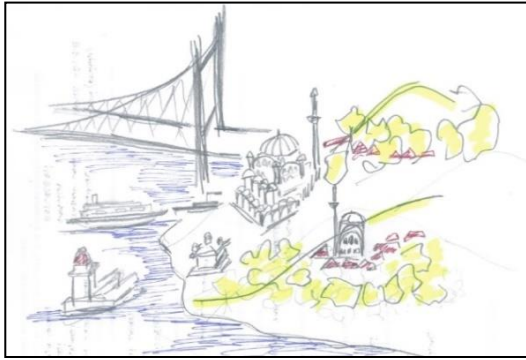

Şekil 5. Üsküdar'da kenar-sınır algısı oluşturan alanların konumları

2.2.1 Üsküdar'a İlişkin Bilişsel Haritalar

Mekânların, zihinde oluşan imajları doğrultusunda, kullanıcı deneyimini kapsayacak şekilde görsel olarak ifade edilmesi anlamına gelen zihin haritaları, kente dair zihindeki rotaları da ortaya çıkarmaktadır. (Brunyé, Mahoney, Gardony, vd., 2010). Kentin algılanması ve zihinde rotaların oluşturulması süreci, mekânı zihinde kodlamaya aracılık eden unsurlarla şekillenmektedir (Taylor, Brunyé, 2013).

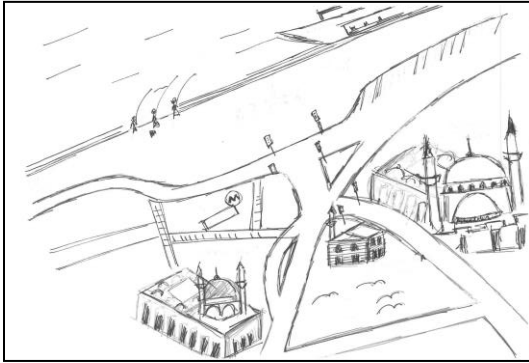
Aşağıda bu bağlamda, çalışmanın ilk aşamasındaki 40 katılımcıdan 12 tanesinin çizdiği zihin haritaları yer almaktadır (Şekil 6a.-Şekil 6k). Bu haritaların dört tanesi perspektif şeklinde üç boyutu olarak, bir tanesi silüet şeklinde, yedi tanesi iki boyutlu olarak plan düzleminde çizilmiştir. Lynch'in kenti algılama araçları olarak belirlediği beş temel öğenin, bilişsel haritaların çizilmesinde de belirleyici olduğunu görmek mümkündür. Haritalar, bu beş temel mekân analiz ögesi olan 'yollar, düğüm noktaları, işaret öğeleri, bölgeler, kenarlar-sınırlar' kapsamında incelendiğinde; çok baskın bir şekilde işaret öğelerinin, düğüm noktalarının ve yolların vurgulandığı görülmektedir.

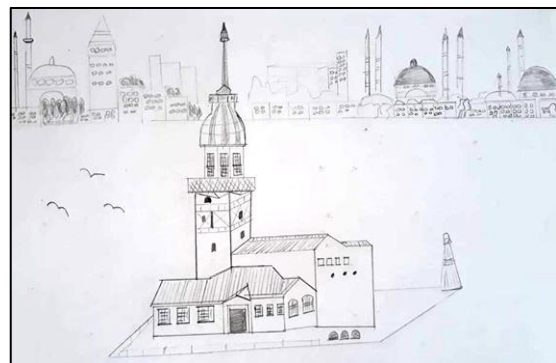
Şekil 6a.

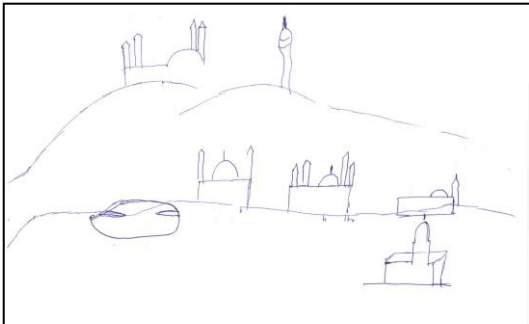
Şekil 6b

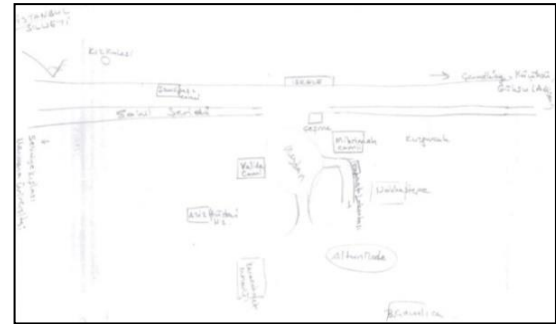
Şekil 6c.

Şekil 6d.

Şekil 6e.

Şekil 6f.

ulaşım modlarının yer aldığı tematik bir alan olması hem çalışmanın ilk kısmında hem de zihin haritası çizimlerinde bu alanın ön plan acıkmasında etkilidir.

Katılımcılar, çizdikleri haritalarda yolları da vurgulamıştır. Çizimlerde ilk olarak, çalışmanın açık uçlu anket ve mülakat sonuçları ile uyumlu şekilde Paşalimanı Caddesi'nin belirgin olduğu görülmektedir. Caddenin, zihin haritalarında baskın şekilde vurgulanan düğüm noktası Üsküdar Meydan ile doğrudan bağının olması bunda etkilidir. Hakimiyet-i Milliye Caddesi, Gazi ve Cumhuriyet Caddeleri de çizimlerde Üsküdar Meydan ile bağlantılı oldukları için yer almıştır. Çalışmanın ilk kısmında daha yüksek oranda söylenen Nuh Kuyusu Caddesi, çizimlerde daha az yer almış, Üsküdar Meydanına uzak konumda olması dolayısıyla çizimlerde yer alma oranı düşüktür.

Genel olarak değerlendirildiğinde, çalışmanın ilk kısmındaki açık uçlu anket ve mülakat sonuçları ile zihin haritaları karşılaştırıldığında, Üsküdar Meydan ve bağlantılı imge ve yolların ön plana çıktığı, bu alanın bir bölge olarak başlı başına zihinlerdeki Üsküdar görseli olduğu görülmüştür.

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Mekânsal bellek ve mekânın algılanması, çağrışımları içeren bir süreçtir. Kullanıcıların deneyimleri ve algıları karşılıklı etkileşim içinde, kentsel mekânın okunmasını sağlamaktadır (Curiel ve Radvansky, 1998). Kullanıcının zihninde var olan mekân, çeşitli kategoriler ve gruplar çerçevesinde tekrarlanan ilişkiler bütünüdür ve bu ilişkiler çok yönlüdür. Zihinde bir mekânın ne şekilde yer ettiği, anket ve mülakatlar ile sözlü veya yazılı şekilde ifade edilebilir. Öte yandan, bu süreçte görsel imajlarının bilişsel haritalarda ifade edilmesi daha fazla algısal simülasyon içeren mekânsal bir biliş gerektirir (Taylor, Brunyé, 2013).

Kentsel tasarımın temel kaygısının yaşanabilir ve algılanabilir çok boyutlu kentsel mekânlar olduğu düşünüldüğünde, şehirlerin ne kadar okunabilir olduklarının tespiti önem kazanmaktadır. Mekânsal okunabilirlik düzeyi, yüksek kaliteli kentsel mekânların tasarlanmasında bir geri bildirim niteliğindedir. Bu açıdan bakıldığında, zihinsel imgeleri somutlaştıran mekânı algılama, imge yeteneği, mekânsal okunabilirlik ve bilişsel haritalar, insan davranışlarını etkilemesi ve kentsel tasarımcılara ipuçları vermesi açısından önemlidir.

Bu kapsamda, Üsküdar'a yönelik mekân algısının, Lynch'in beş temel mekânsal okuma kategorisine göre; ilk aşamada açık uçlu anket ve mülakat ile sözlü ve yazılı olarak, ikinci aşamada ise bilişsel haritalama ile görsel olarak ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmanın objektif sonuçlar ortaya koyabilmesi için, farklı deneyimlere, geçmişlere, yaş aralığına ve Üsküdar'da yaşama sürelerine sahip deneklerin zihinsel görüntülerinin toplanması amaçlanmıştır.

Çalışmanın ilk aşaması; mekânın algılanması sürecindeki uzamsal bilişte dikkat, hafıza ve temsilin oynadığı rolü ortaya konulması bakımından önemli veriler sunmuştur. Çalışmanın ikinci kısmı ise katılımcıların kişisel deneyimleri çerçevesinde, gömülü mekânsal kategorik unsurların çizimlere yansıdığı sonuçlar ortaya koymuştur. Buna göre katılımcıların, yönlendirilmiş açık uçlu sorular kapsamında ortaya koydukları Üsküdar algısını, serbest hatırlama yöntemi ile çizdikleri bilişsel haritalarda daha az detay ile ortaya koyduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar, çalışmanın çerçevesinin dayandığı 'yollar, düğüm noktaları, işaret öğeleri, bölgeler, kenarlar-sınırlar' şeklindeki Lynch'in mekânsal algılama kategorileri kapsamında incelendiğinde; katılımcıların en hızlı ve kolay cevap verdiği işaret öğeleri, yollar ve düğüm noktalarının, bilişsel haritalarda da açıkça görüldüğü tespit edilmiştir. Ancak bunların çalışmanın ilk aşamasındaki kadar detaylandırılmadığı açıkça ortadadır. Çünkü mekânı algılama ve zihinsel haritalar, yalnızca gözlemcilerin yön bulma yeteneğini değil, aynı zamanda öğelerin anlamlarını da gösterir. Bu anlamlar, her bir unsurun fiziksel özelliklerinin yanı sıra, bireyin sosyal yaşamındaki yansımaları ile olan ilişkisi üzerinden geliştirilir. Dolayısıyla, işaret öğeleri,

yollar ve düğüm noktalarının görsel olarak algılanabilmesi ve yönlendirme olmaksızın oluşan kullanıcı deneyimlerinin rolünün etkili olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte, bölgeler ve sınırlar kullanıcının soyut düzlemde tariflediği kategoriler olduğu için, bilişsel haritalarda somut imajlarla ifade edilme oranı düşük olmuştur. Çalışma sonuçları, kent mekânının insan zihninde var olma biçiminin, yazılı ve sözlü bağlamı ile görsel bağlamının farklılaştığını tespit etmiş olmakla birlikte, Üsküdar'ın görsel niteliğini kullanıcının zihinsel imgelerine dayanarak oluşturma süreçlerini ve mekânsal değerlendirme pratiklerini de ortaya koymuştur.

Sonuçlar ayrıca, belirli kentsel alanların daha derin olarak kavranmasında sadece fiziksel katmanın değil, aynı zamanda kültürel ve tarihi katmanların da okunabilirliğinin önemini ortaya koymuştur. Buna ek olarak, çevrenin imajını tanımlanabilmesi, kullanıcıların kentsel mekânla ilgili memnuniyet düzeyleri, yükledikleri anlam ve aidiyet duygusu ile de ayrılmaz bir ilişki içindedir. Bu bağlamda, alan çalışması, gerek Lynch'in 5 temel parametresi çerçevesinde gerekse zihin haritalarında Üsküdar'ın tarihi merkezinin ön plana çıktığını ortaya koymaktadır. Bu durum tarihi merkeze, daha yaşanılabilir olma, etkin trafik düzenlemeleri, yeşil alan miktarında düzenlemeler gibi tasarımsal sorumluluklar da yüklemektedir.

Mekânın algılanması ve zihinsel imaj oluşturma düzeyinin Üsküdar üzerinden incelendiği bu çalışma, kullanıcıların, mekânların bir parçası olabilmesi güçlü mekânsal imajların temelini oluşturduğu kadar, onların bütünleştikleri, aidiyet hissettikleri kentsel mekânı koruma konusunda da gönüllü olmasını gerekli kılmaktadır.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek vardır. (Bu çalışma Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı Etik Kurulu tarafından (katılanların oy birliği ile) insandan görüşme yolu ile bilgi edinilebileceğine dair alınan 19/03/2021 tarih, 2021/136 karar no ile alınan etik kurul kararı ile başlatılmıştır.)

KAYNAKÇA

- Awh, E., & Jonides, J. (2001). **Overlapping mechanisms of attention and spatial working memory.** *Trends in Cognitive Sciences*, 5(3), 119–12. doi: 10.1016/S1364-6613(00)01593-X
- Ayvalıoğlu, N. (1993). **İstanbuluların zihnindeki İstanbul, İstanbul'un kognitif imajının incelenmesi.** *Psikoloji Çalışmaları*, 19, 5-50. 5 Aralık 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/100132> adresinden erişildi.
- Brunyé, T. T., Mahoney, C. R., Gardony, A. L., Taylor, H. A. (2010). **North is up(hill): Route planning heuristics in real-world environments.** *Memory & Cognition*, 38, 700–712. <https://doi.org/10.3758/MC.38.6.700>
- Colby, C.L. (2009). **Spatial cognition.** *Encyclopedia of Neuroscience*, 165–171. doi:10.1016/b978-008045046-9.01120-7
- Curiel, J. M., & Radvansky, G. A. (1998). **Mental organization of maps.** *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 24(1), 202–214.
- Downs, R. M., & Stea, D. (2011). **Cognitive Maps and Spatial Behaviour: Process and Products.** In *The Map Reader: Theories of Mapping Practice and Cartographic Representation* (pp. 312-317). John Wiley and Sons. Chicago: IL:Aldine.

- Erem Ö., Erkman U. (2003). **Tatil Köylerinin Okunabilirliğinde Çevre İşaretlerinin Rolü**. *İTÜ Dergisi/a*, 2(1), 51-59. 18 Kasım 2020 tarihinde http://itudergi.itu.edu.tr/index.php/itudergisi_a/article/view/995 adresinden erişildi.
- Eyüpoğlu Özeş, A. (2019). **Üsküdar kent merkezindeki kamusal alanların imge ve bileşenlerine yönelik bir alan araştırması**. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- Gifford, R. (2002). **Environmental Psychology: Principles and Practice**. Colville, WA: Optimal Books.
- Keleş, R. (1998). **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Keser, N. (2005). **Sanat Sözlüğü**, İstanbul:Ütopya Yayınları.
- Köseoğlu, E (2019). **Fiziksel Mekandan Yer Kavramına Kentin Katmanları ve İmgeleri-Üsküdar**. *Yapı Dergisi*, Sayı 452, 46-53. 20 Aralık 2021 tarihinde <https://yapidergisi.com/fiziksel-mekandan-yer-kavramina-kentin-katmanlari-ve-imgeleri-uskudar/> adresinden erişildi.
- Lynch K. (2010). **Kent İmgesi**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Önem, A.B; Kılınçaslan, İ. (2005). **Haliç bölgesinde çevre algılama ve kentsel kimlik**. *İTÜ Dergisi/a*, 4(1), 115-125. 12 Ocak 2021 tarihinde <http://hdl.handle.net/11527/11331> adresinden erişildi.
- Özdağoğlu, A . (2010). **Bilişsel haritalama ve analitik serim süreci (ASS) entegrasyonu**. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 (1) , 1-10. 27 Aralık 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/146027> adresinden erişildi.
- Özdeş, G. (1985). **Şehircilik, Şehir- Şehirlerin Fonksiyon Bölgeleri**, İstanbul: İ.T.Ü Matbaası.
- Peake, S., Moore, T. (2004, Kasım). **Analysis of distortions in a mental map using GPS and GIS**. *The 16th Annual Colloquium of the Spatial Information Research Centre*, Yeni Zelanda.
- Pouliot, S., & Gagnon, S. (2005). **Is egocentric space automatically encoded?** *Acta Psychol (Amst)*, 118(3), 193–210. doi:10.1016/j.actpsy.2004.10.016
- Rayner, K. (1979). **Eye guidance in reading: fixation locations within words**. *Perception*, 8(1), 21–30. doi: 10.1068/p080021
- Seheroğlu, B. S., Göktürk, G. (2008). **Kent imgesi ekran ilişkisi- Üsküdar örneği**. Yılmaz, C. (Ed.), 6. *Üsküdar Sempozyumu*, (1) 599-608 İstanbul. 15 Kasım 2021 tarihinde https://www.academia.edu/45186997/Kent_Imgesi_Ekran_Iliskisi_Uskudar_Ornegi adresinden erişildi.
- Suher, H., Ocakçı M., ve Karabay H. (1996). **İstanbul Metropolitan Kent Planlama Sürecinde Kent Kimliği ve Kent İmgesi**, *Habitata Doğru İstanbul 2020 Sempozyumu-Bildiriler*. İstanbul: İ.T.Ü.
- Taylor, H.A., Brunyé, T. T. (2013). **The Cognition of Spatial Cognition: Domain-General within Domain-specific**. *Psychology of Learning and Motivation*, 58, 77–116. doi:10.1016/B978-0-12-407237-4.00003-7
- Tekeli İ. (1991). **'Bir Kentin Kimliği Üzerine Düşünceler', Kent Planlaması Konuşmaları**. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.

- Tolman, E.C. (1948). **Cognitive Maps in Rats and Men.** *Psychological Review* 55(4), 189-208. doi: 10.1037/h0061626
- Topçu, K. (2011). **Kent kimliği üzerine bir araştırma: Konya örneği.** *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 8(2), 1048-1072. 20 Kasım 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/pub/akademikincelemeler/issue/1544/18960> adresinden erişildi.
- Trowbridge, C., (1913). **On fundamental methods of orientation and imaginary maps.** *Science*, 38, 888–97. doi: 10.1126/science.38.990.888
- Türk, S . (2017). **Beyazırba kent kimliğinin bilişsel haritalama yöntemi ile değerlendirilmesi.** *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (19) , 483-499 . doi: 10.20875/makusobed.324147
- Uzun İ., Altun T., Bal E. (2009). **İzmirlinin İzmir’i: kentlinin belleğindeki mekânsal temsiller.** *Ege Mimarlık Dergisi*, 76, 34-39.
- Ülkeryıldız, E , Durmuş Arsan, Z , Akış, T . (2009). **Öğrenci zihin haritalarında kente ilişkin deneyimle değişen çevre algısı.** *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11 (1) , 72-82. 29 Aralık 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/228466> adresinden erişildi.
- Wener, R. E., & Kaminoff, R. D. (1983). **Improving Environmental Information: Effects of Signs on Perceived Crowding and Behavior.** *Environment and Behavior*, 15(1), 3–20 doi:10.1177/0013916583151001